

Profesor Steinitz je v Slovenijo zašel pred 35 leti. Od takrat se je redno vračal, in čeprav je v svoji akademski karieri predaval na 83 izobraževalnih ustanovah, je ljubljanska univerza, katere častni doktor je postal decembra 2007, njegov drugi dom. Le še na Harvardu je predaval večkrat kot v Ljubljani.

Dr. Carl Steinitz je profesor krajinske arhitekture in načrtovanja na Podiplomski šoli oblikovanja na Univerzi Harvard, Cambridge, ZDA. Decembra 2007 je ob tednu Univerze v Ljubljani na predlog Biotehniške fakultete prejel častni doktorat. (Foto: Dnevnik)

Podelitev vašega častnega doktorata je skoraj v celoti zasenčila sočasna podelitev naziva Umbertu Ecu. Pravzaprav so samo nekateri od medijev, ki so pisali o podelitvi častnih doktoratov, poročali o obeh nagrajencih.

Povsem razumljivo je, da je Ecov prihod v medijih in tudi sicer prevladal, in s tem nimam nobenih težav. Gre za izjemno osebnost in slavo svetovnih razsežnosti. Vendar pa se je na sami podelitvi zgodilo nekaj zelo zanimivega. Ko je bil Eco imenovan, so ga vprašali, ali želi kaj povedati, in on je to možnost odklonil. Kljub temu smo mu vsi navzoči dolgo in močno ploskali. Jaz pa sem ponudbo za nagovor sprejel in spregovoril o pomenu krajine za nacionalno identiteto. Požal sem močnejši in daljši aplavz. Na sprejemu po podelitvi je kar nekaj ljudi spregovorilo z mano in izrazilo veliko zanimanje za moje razmišljanje. Strinjali so se, da se slovenska krajina zelo hitro spreminja in da to ni morda samo dobro. Spremembe prizadevajo še zlasti podeželje, ki je v zgodovinskem spominu večine zapisano kot pomembna prvina lokalne identitete. Za mnoge Evropejce je evropsko podeželje sploh najbolj pomembna kulturna dediščina, ki so jo stoletja ustvarjale številne generacije. Krajinski arhitekti opažamo, da so gospodarske in družbene spremembe v zadnjih desetletjih vplivale na izgubo številnih značilnih krajin. Značilne krajine pa so tako kot jezik, kultura in zgodovina prvine narodne identitete.

Slovenija se zadnje desetletje precej ukvarja s svojo prepoznavnostjo. Večjih težav s samopodobo nimamo, se pa soočamo s problemom prepoznavnosti v evropski in mednarodni skupnosti. Medtem ko v Bruslju primanjkuje prevajalcev z znanjem slovenščine, se doma ukvarjamo z iskanjem kar najbolj prepoznavnih turističnih sloganov, novih državnih simbolov in podobnimi ukrepi za utrjevanje naše identitete v tujini.

Vse to je dobro in potrebno. Ampak eden od vidikov prepoznavnosti je tudi krajina. Krajina kot harmonični preplet naravnega in kulturnega, ki je v svojem enkratnem izrazu vedno lokalno pogojena, je temelj, na katerem ljudje vedno znova gradimo lastno lokalno pripadnost, s katero se poistovetimo in v njej vedno znova prepoznavamo "duha kraja". Prostorske značilnosti Slovenije so tiste, po katerih vas obiskovalci med drugim ločimo od drugih držav. Za Slovenijo je brez dvoma značilna izjemna krajinska pestrost. V pičlih dveh dneh lahko obiskovalec doživi ostrost alpskega sveta in dolensko mehko, mediteranski temperament in panonski sentiment, ob tem pa lahko odkriva še resnično bogastvo izjemnih krajin, ki ležijo na prehodu med temi velikimi geografskimi sistemi. Identiteto Slovenije v največji meri zaznamujejo velike razlike na majhnih razdaljah in tradicionalne podeželske krajine.

Osamosvojitve in globalizacija prinašata velike razvojne priložnosti, ki pa jih kot vedno spremljajo tudi velike nevarnosti. Ena od nevarnosti, ki spremljajo globalizacijo, je gotovo izguba prostorske identitete. Na spremembe v krajini, na

podeželju in v naravno bolj ohranjenih območjih, je treba gledati kot na svojevrsten izraz svetovnih ekonomskih, kulturnih in duhovnih procesov. Odpiranje svetovnih trgov, velika mobilnost ljudi in idej ter globalno uvajanje inovacij in tehnoloških izboljšav posredno in tudi neposredno vplivajo na spreminjanje fizičnega in duhovnega prostora. Prav v slednjem se fizični prostor navsezadnje ozavešča v posameznikova in družbena stališča, v doživljajska zadovoljstva ali nezadovoljstva. Ključno vprašanje seveda je, ali lahko izkoristite velike razvojne priložnosti in se izognete nevarnostim.

O prostorskih razsežnostih razvoja v Sloveniji se na splošno bolj malo govori. Med problemi se največkrat omenjata dolgotrajnost postopkov za pridobitev dovoljenj za gradnjo in s tem povezano pretirano omejevanje investorjev pri načrtovanju novih gradenj. Vi pa opozarjate na to, da razvoj očitno ogroža identiteto naše države.

Leta 1972, ko sem prvič prišel v Slovenijo, so me peljali na Bled in spominjam se dolge vožnje po pretežno podeželski krajini. Danes je pot na Bled zelo kratka in vodi skozi pretežno predmestno krajino. Edinstveno potovanje in zložna percepcija kulturne krajine je nadomestila zelo hitra pot po predmestni krajini, ki se ne razlikuje dosti od drugih v Sloveniji in Evropi. Ocenjujem, da bi lahko z razmeroma preprosto raziskavo učinkovito dokazali, da se je na tej poti izgubila že vsaj polovica značilnih prizorov. In prav ta doživljajska bogata prizorišča, pogledi, ki jih ponuja krajina neke dežele, so tisto, kar kraje ločuje med seboj. Če je bila torej v petintridesetih letih izgubljena polovica prizorov, ki so potniku na poti iz Ljubljane do Bleda sporočali, po kateri deželi potuje, se je morda treba vprašati, kdaj bo izgubljeno vse, in seveda, ali je to za Slovenijo sploh kakorkoli pomembno.

Spremembe v percepciji krajine, na katere opozarjate, so povezane predvsem z razvojem. Težko je pričakovati, da bi se ljudje odrekli razvoju zaradi ohranjanja pogledov, ali pač?

Seveda ne, razvoju se nihče ne želi odreči. Lahko pa vplivamo na to, kako se razvoj odrazi v prostoru, in to je tisto, na kar opozarjam, ko govorim o izginjanju prizorov in ogroženosti krajine. Razvojne spremembe so neizbežne in tudi koristi globalizacije so enormne. Cena za razvoj v Evropi kot skupnosti razmeroma številnih majhnih držav pa je lahko, sodeč po spremembah v Sloveniji, tudi izguba nacionalnih prostorskih identitet. Zgodovina priča, da so podobe krajev in krajin za človeka od nekdaj zelo pomembne in zato tudi že od nekdaj predmet načrtnega varovanja pred razvojnimi spremembami. Verjamem, da se v Sloveniji zavedate, kako pomembno vašo identiteto določajo prav prostorske značilnosti. Vašo identiteto daleč najbolj prepoznavno določajo prav geografske značilnosti in njim prilagojeni načini rabe. Enkratna čutna zaznava Slovenije se v največji meri oblikuje prav z gibanjem po prostoru in zato vam predlagam, da se iz Ljubljane odpeljete v vse štiri smeri proti vašim mejam in raziščete spremembe, ki so nastale v zadnjih treh desetletjih. Raziskavo opremito še s projekcijo podob, ki bodo zavladale prostoru čez dvajset let, če se bodo nadaljevali trendi gradnje in posegov. Z rezultati raziskave seznanite tako prebivalce Slovenije kot odgovorne v državi.

Na svojih potovanjih po svetu z domačini vedno razpravljam tudi o tem, kateri prizori so zanje posebno dragoceni, in po štirih desetletjih še vedno ugotavljam isto, kot vam lepo sporoča Ana Kučan v svoji knjigi Krajina kot nacionalni simbol. Identitetno daleč najmočnejši je pogled na kulturno krajino, ki odraža značilno skladnost med rabo in naravnimi značilnostmi. V Sloveniji so to skladne podobe podeželja, ki jih poleg gorskega okvira pomembno določajo griči, cerkvice, vinogradniška pobočja in njivski vzorci. Pogledi, ki so res pomembni, so tisti s cest in poti. Prav neprekinjena obzidava cest in poti je tista, ki najbolj načinja identiteto vašega prostora. Vedeti morate, da na podobo in zaznavo značilnosti prostora pomembno vplivajo tako bližnji kot bolj oddaljeni pogledi in da so prav posegi v bližini gledišča usodni za zaznavo celote.

To najbolje dokazujejo reklamni panoji ob cestah. Ti ljudje res odlično razumejo prostorsko zaznavo in zato postavljajo panoje tako, da zakrijejo kar največji del pogleda na krajino. S komaj kakšnim odstotkom rabe, ki ga dosežejo z razmestitvijo tabel na vsakih 200 do 300 metrov, zakrijejo tudi do 70 odstotkov razgleda. Z nekaj smole lahko pogled na avtentično kulturno krajino sčasoma povsem zakrijejo reklamni panoji in objekti. Če vas ne zanima prizadetost obiskovalcev, pa je vsekakor pomembno, ali so ljudje v Sloveniji s takim razvojem zadovoljni, in če niso, je seveda pomembno vprašanje, ali so sposobni ravnati tudi drugače, če bi s tem lahko preprečili uničevanje krajinskih značilnosti.

Zadnje desetletje v Sloveniji poleg varstva okolja posebej poudarjamo pomen varstva narave. Kar 35 odstotkov ozemlja je pod zaščito evropskega programa varovanja izjemnih habitatov in ptic Natura 2000. Pogledi vsaj za zdaj niso splošno znana kategorija varovanja.

Vem, da je v vaši državi veliko površin zavarovanih, in tudi, da je teh zaščit več vrst. Vendar pa imate zavarovanih zelo veliko hribovitih območij, ki so razmeroma slabo dostopna in v resnici razvojno niti niso posebno ogrožena. Manj

verjetno je namreč, da bi v gorah prišlo do velikih posegov in posredno do velikih sprememb. Z vidika prostorske identitete Slovenije so mnogo pomembnejše, spremembam bolj podvržene in zato ranljivejše vaše doline. Razvojni posegi v zadnjih desetletjih zelo intenzivno in z globalnim oblikovalskim jezikom zaznamujejo predvsem te, ravninske predele. Sam zaznamujem velike spremembe v doživljanju prostora in ocenjujem, da je veliko krajinskih prizorišč že izgubljenih, še več pa jih bo izgubljenih v zelo kratkem času. Vprašanje je, kdaj bo izginilo vse, predvsem pa, ali je to za vas sploh pomembno.

Svet Evrope je zaradi zaskrbljenosti, da bo razvoj povzročil izgubo značilnih evropskih krajin in s tem uničenje vaše skupne dediščine, sprejel Evropsko krajinsko konvencijo. Dokument je enkraten okvir za oblikovanje prostorske politike, ki lahko prepreči nadaljnji razkroj prostorske identitete in zaščiti posamezne značilne krajine kot nosilke nacionalnih identitet. Krajinska konvencija poudarja, da krajina vključuje tako območja, ki so spoznana kot izjemna, vidno privlačna in imajo pomembne potenciale za razvoj turizma, kot tudi "vsakdanje" krajine, ki pa so kot bivalni in proizvodni prostor ter prostor "preostankov" narave še pomembnejše. Prav v vsakdanjih krajinah lahko naredimo največ za harmoničen preplet kulturnega in naravnega. Konvencija se je razmeroma hitro uveljavila in doživela ugoden sprejem v vseh evropskih državah. Razumel sem, da je Slovenija konvencijo ratificirala zelo kmalu po sprejetju, kar me, glede na poznavanje slovenskega raziskovanja tipologije in klasifikacije krajin, ne preseneča. Ratifikacija Slovenijo zavezuje k izvajanju te konvencije, zato je samo še vprašanje časa, kdaj bo varstvo krajine postalo v Sloveniji splošno priznana razvojna tema.

Predlagate nam, naj dolgoročno načrtujemo prostorski razvoj tako, da bomo preprečili izginjanje značilnih krajin in zavarovali identiteto nacionalnega prostora. To je daleč od trenda, ki ga močno zaznamuje odklon od klasičnega dolgoročnega planiranja. V Sloveniji je danes običajno, da lastniki pričakujejo uresničitev razvojnih programov na zemljiščih, ki so jih na različne načine priposestvovali ali kupili. Ne da bi se prej pozanimali o namenski rabi, zahtevajo, da se kar najhitreje zagotovijo spremembe aktov in omogoči gradnja novih stanovanj in poslovnih prostorov. Pomislekov o vplivu takega načina razvoja na prostorsko identiteto Slovenije skoraj ni slišati.

Slovenijo seveda poznam tudi po tem, da so ljudje že od nekdaj vlagali čas, delo in sredstva v gradnjo svojih hiš. Vendar je bil poselitveni vzorec razmeroma dobro nadzorovan in podoba kulturne krajine prepoznavna, značilno slovenska. Po osamosvojitvi ste v načinu planiranja postali za kratek čas še bolj konzervativni, kot ste bili prej, zdaj pa je očitno zavladata prava kapitalistična anarhija. Denar lahko kupi vse. Prizadevate si za prave ameriške sanje, v katerih lahko vsak s svojo lastnino počne, kar ga je volja. Ta anarhija je problematična predvsem zato, ker se s posegi trajno zapisuje v podobo vaših krajev in krajin, in to na način, ki ni nič drugačen kot kje v Nemčiji ali Estoniji. Prav zato si želje kapitala povsod prizadevajo brzdati in morda je pri tem še najbolj popustljiva skupina držav nekdanjega vzhodnega bloka, ki je bila zaradi dolgotrajne in svojstvene prakse načrtovanja v preteklosti na pragu novega tisočletja povsem brez izkušenj v postavljanju pogojev in nadzoru želja kapitala.

Slovenijo poznam kot deželo z dobrim sistemom prostorskega planiranja. Pri razvoju okoljsko naravnega, sistematičnega in računalniško podprtega planiranja sem tudi sam že več kot tri desetletja soudeležen. Ljubljana je eden od najbolj pomembnih centrov razvoja tovrstnih metod v Evropi in ne vidim pravega razloga, da Slovenija ne bi izkoristila možnosti, ki jih za načrtovanje prostorskega razvoja ponuja prav krajinsko planiranje. Krajinsko planiranje je kot načrtovalska disciplina značilno zavezano preglednemu in kompleksnemu povezovanju analitičnih metod z ustvarjalnim oblikovanjem možnih odgovorov na razvojne izzive. Cilj krajinskega planiranja je zagotavljanje pogojev za odločanje o uravnoteženem razvoju v prostoru. S tem namenom oblikujemo različne rešitve in scenarije, ki omogočajo vsebinsko razpravo o posledicah razvojnih odločitev ter s tem zelo pregledno in argumentirano sprejemanje razvojnih odločitev.

Če bo Slovenija izgubila značilno prostorsko identiteto in ne bo več podobna sama sebi, bo postala neprepoznavna in razvojno nezanimiva. To pa bo dolgoročno škodilo njenim prebivalcem in gospodarstvu. Ne vem, zakaj bi kdorkoli potoval v Slovenijo, če tukaj ne bo mogel doživeti ničesar izjemnega. Pravi dolgčas je potovati v kraje, ki se med sabo skoraj ne razlikujejo. To bi odgovorne v državi vseeno moralo skrbeti, saj lahko država zaradi tega postane razvojno manj konkurenčna. Ne verjamem, da je mobilnost Slovencev tako šibka, da ne bi bili sposobni razmišljati o selitvi, če bo prostor izgubil privlačno domačo podobo.

Na srečo ima lastništvo dobro lastnost, da lastnike prej ali slej začne skrbeti za vrednost njihovih nepremičnin in posredno to vodi v zanimanje za urejanje bližnje okolice in za nove posege v prostor. Pri tem imate seveda vedno lastnike, ki lastnino preprosto prodajo in se iz okolja, ki jim ne ustreza več, umaknejo, in na drugi strani lastnike, ki želijo

ostati in si prizadevajo za ohranitev in razvoj kakovosti okolja. Če verjamete, da bodo zainteresirani lastniki pravočasno in pomembno preusmerili prostorsko politiko, boste, vsaj glede na moja opažanja, zelo verjetno prepozni. Lastnike morate začeti kar najbolj prepričljivo opozarjati na spremembe v prostoru in posledice, ki jih bodo razvojno gledano spremljale. Hkrati pa je treba na ogroženost krajine opozoriti tudi politično javnost. Vzemite si za primer Španijo, ki je v zadnjih letih dosegla velik preobrat v miselnosti in ravnanju politike, ki je sklenila odločno podpreti prizadevanja za ohranitev kulturne krajine.

Pred časom smo v zelo majhni pilotni raziskavi ugotavljali, da prostorske vrednote Slovencev vplivajo na ponudbo novih stanovanj samo pri oblikovanju imena novih gradenj in na prodajne slogane. Ugotovili smo, da je v razmerah velikega pomanjkanja stanovanj možnost slovenskih kupcev, da bi izbirali skladno s svojimi vrednotami, skrajno omejena, in se spraševali, kako to, da te iste vrednote ne vodijo strateškega in podrobnega načrtovanja nove stanovanjske gradnje.

Razkorak med izraženimi vrednotami in vrednotami, ki vodijo odločanje v vsakdanjem življenju, je lahko zelo velik in običajno se prav v tem razkoraku skriva bistvo problemov in tudi priložnosti za njihovo reševanje. Vrednote moramo kot posamezniki in družba ozaveštevati do te mere, da one vodijo naše ravnanje. Preprosto povedano, če ljudje verjamejo, da je neokrnjena narava dragocena in jo je treba varovati pred pozidavo, jih zato še ne boste tako zlahka prepričali, da morajo živeti v bloku namesto v hiši z vrtom. Ko gre za lastne potrebe in tudi finančne koristi, ljudje sprejemamo odločitve tako, da upoštevamo vrednote selektivno. Na samoomejevanje posameznikov kot način varovanja prostorskih vrednot se zato ne moremo zanašati. Treba je oblikovati skupna stališča in jih prevesti v splošno veljavna pravila, zakone in podobno, ki odražajo voljo skupnosti, da zaščitijo skupne vrednote in to uveljavlja v praksi. Poleg formalne zaščite in informiranja javnosti je, ko govorimo o praksi, predvsem pomembno tudi izobraževanje.

Pred tedni je bila v Ljubljani zaključna konferenca evropskega projekta, ki je preučeval možnosti za poučevanje o prostorskih vrednotah v šoli. Večina gostov je s precejšnjim navdušenjem pritrdila pobudi za vključitev prostorskih tematik v sistem obveznega izobraževanja.

Ne verjamem, da vam lahko pomaga pouk v šolah. To ne pomeni, da se s predlogom o poučevanju otrok ne strinjam, opozarjam samo, da bi to, vsaj po moji presoji, trajalo čisto predolgo, medtem pa bi bila povzročena nepopravljiva škoda. Sporočilo o ogroženosti slovenske krajine morate učinkovito in na kar se da razumljiv način posredovati odraslim in doseči, da bo, podobno kot v Španiji, problem razvojne ogroženosti postal politična tema.

Vzemite v roke doktorsko razpravo Ane Kučan, fotografije Dušana Ogrina in dela Ivana Marušiča, ki vsak na svoj način govorijo o tem, kako pomembna prvina vaše identitete je krajina. Potem preučite spremembe in predstavite rezultate prebivalcem Slovenije. Spodbudite kolege zgodovinarje, jezikoslovce in druge, da skupaj z vami preučijo spremembe še na svojih področjih. To sem predlagal tudi rektorici Univerze v Ljubljani, in ker je očitno zelo modra ženska, mi je odgovorila, da bo to zelo težko. Seveda, sem ji odgovoril, ampak jaz druge možnosti za to, da v Sloveniji spodbudite splošno razpravo o prostorskih spremembah in ogroženosti krajine ter s tem povezani nevarnosti izgube nacionalne identitete, ne vidim. V najkrajšem možnem času je treba nagovoriti odgovorne in doseči, da bodo ljudje razumeli, kako lahko s svojimi odločitvami preprečijo uničevanje prostorske identitete Slovenije. Ne otroci, odrasli so tisti, ki ne živijo skladno z vrednotami, za katere se izrekajo.

Že leta 1972 smo na konferenci o krajinskem planiranju v Ljubljani poslušali predavanje Ivana Marušiča o ogroženosti krajine. Od takrat se je prostorska podoba Slovenije pomembno spremenila in očitno je, da sporočilo o ranljivosti slovenskih krajin ni doseglo odgovornih v tej državi. Delo z otroki in mladino ni pravi odgovor na probleme, ki jih vsi zaznavamo v slovenski krajini. Zaradi majhnosti in geografske pestrosti države je vaš prostor zelo ranljiv in zanašanje na prihodnje generacije vam ne bo pomagalo. Strokovnjaki smo v takih pogojih dolžni združiti znanje in z več zornih kotov širši javnosti kar najbolj razumljivo predstaviti spremembe v prostoru ter predlagati načine, s katerimi lahko ljudje tudi sami vplivajo na ohranjanje in razvoj nacionalne prostorske identitete. Kako nacionalno identiteto določajo prostorske značilnosti, je, sodeč po spremembah v prostoru, očitno premalo znano, in to morate spremeniti.

Ves čas se vračate na čas prvega obiska v Sloveniji. Imenovanje za častnega doktorja je univerza argumentirala z vašo vlogo pri razvoju študija krajinske arhitekture in prostorskega planiranja v Sloveniji. Kako so se spletle tako usodne vezi?

Prvič sem leta 1972 prišel v Slovenijo kot nadomestilo za profesorja McHarga, ki bi moral predavati na mednarodni konferenci o krajinskem planiranju. Namesto njega sem prišel jaz in predstavil enega prvih računalniško izvedenih

postopkov presoje vplivov več avtocestnih variant na okolje. Zelo lepo smo se ujeli in že takoj naslednje leto smo začeli skupno raziskavo sistematičnega okoljsko naravnane prostorskega načrtovanja. Všeč mi je bilo druženje in delo z Dušanom (Ogrinom) in Ivanom (Marušičem) in tako smo skupaj razvijali računalniško podprto prostorsko načrtovanje, spili marsikatero steklenico dobrega vina, počitnikovali in vedno znova preživljali dolge večere ob pogovoru o krajinski arhitekturi, ki nas vse nepreklicno povezuje in raziskovalno vznemirja. Razlogi za naše dobro sodelovanje so, vidite, čisto osebni in akademski, hkrati pa je Slovenija res prijetna dežela, imate dobro vino, ljudje so prijazni in jaz zelo rad potujem. Učil sem že na 83 šolah, vendar sem večkrat kot v Ljubljani predaval samo še doma, na Harvardu. Slovenci so me prvi v Evropi povabili k sodelovanju in tudi to zelo cenim. Naše sodelovanje se je v zadnjem desetletju še dodatno poglobilo, ko so mlajši kolegi Davor (Gazvoda), Ana (Kučan) in Mojca (Golobič) v različnih vlogah prišli po znanje in izkušnje na Harvard.